

**Poruszanie trudnych
współczesnych problemów
na lekcjach z młodzieżą:
agresja fizyczna i werbalna,
nietolerancja, nacjonalizm.**

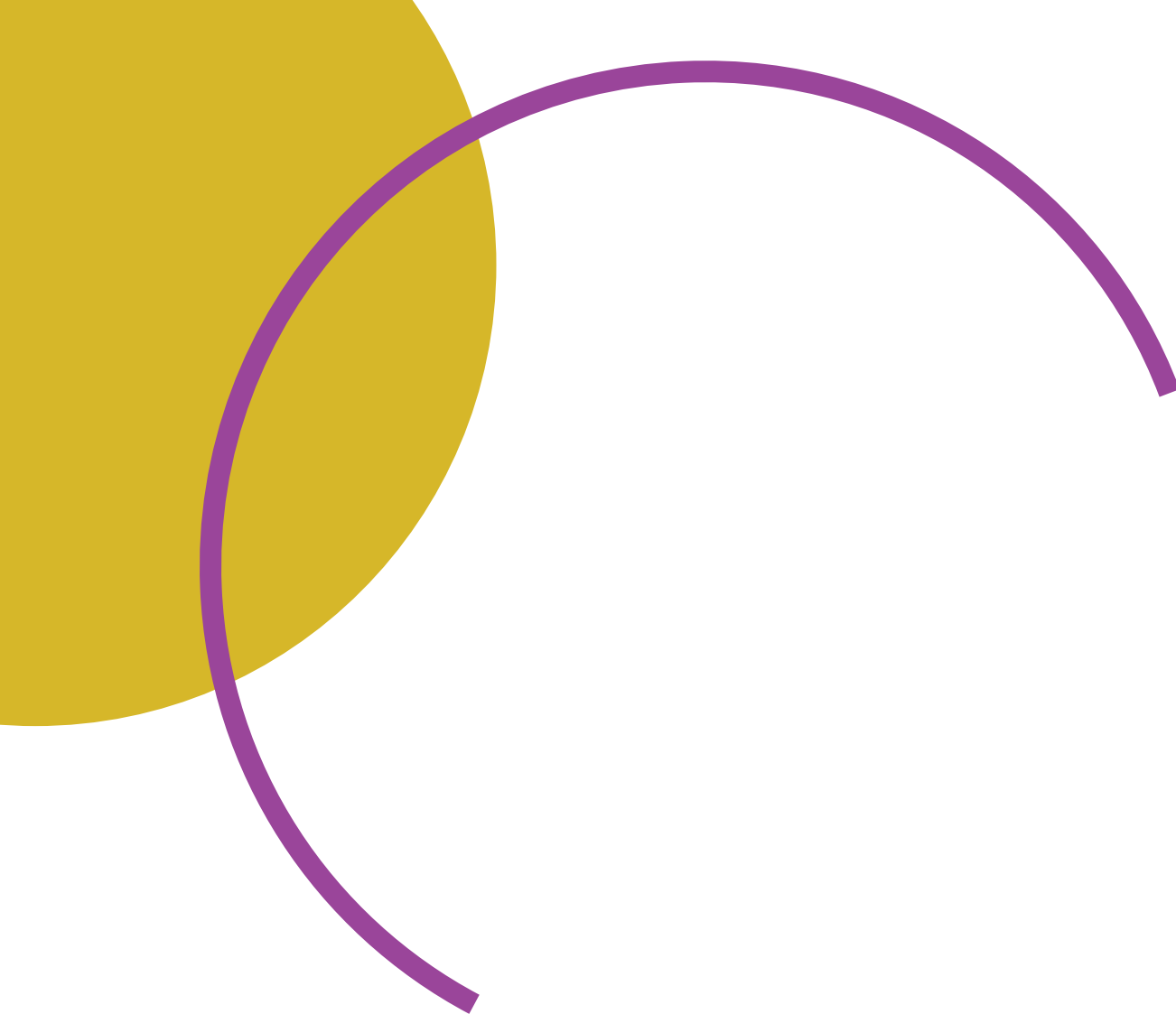
Poradnik dla nauczycieli

Dominika Cieślikowska

RE:MEMORY

multimedialne historie lokalne

Program realizuje Centrum Edukacji Obywatelskiej. Program wspiera finansowo Fundacja EVZ *Pamięć – Odpowiedzialność – Przyszłość*. Partnerem projektu jest Fundacja Gazety Wyborczej. Niniejszy tekst nie reprezentuje stanowiska Fundacji EVZ. Fundacja EVZ nie ponosi odpowiedzialności za treść niniejszego materiału.

Wyciąganie lekcji z historii i odwoływanie się do pamięci dla zrozumienia współczesnej agresji, nietolerancji i nacjonalizmu, może nie być łatwe, szczególnie gdy chce się omawiać te tematy z młodzieżą będącą w fazie wczesnego dorastania (12–15 lat). Zaznaczane tylko na wcześniejszych etapach edukacji tematy mniejszości etnicznych, masowych aktów dyskryminacji, do których dochodziło w pierwszej połowie XX wieku, drugiej wojny światowej, Zagłady, w klasach VII–VIII omawiane są po raz pierwszy bardziej szczegółowo, w odniesieniu do realiów historycznych i źródeł. Z rozwojowego punktu widzenia trzeba przyznać, że jest to szczególnie trudny moment na wnikliwe omawianie tych problemów.

Główne tematy rozwojowe fazy wczesnego dorastania

Warto wiedzieć, że nie jest łatwo przebić się z powyższymi tematami do młodych ludzi ze względu na proces rozwoju, jakiemu podlegają. Główne tematy ich zainteresowań na tym etapie to kwestie budowania własnej odrębnej tożsamości, radzenia sobie z labilnością emocjonalną i zmianami zachodzącymi we własnym ciele. Najistotniejsze dla nastolatka jest jego własne tu i teraz. W tym okresie młodzi ludzie potrzebują mocno zaznaczyć swoją odrębność od rodziców, nauczycieli, opiekunów i wychowawców, nawet dotąd cenionych. Nastolatkowie chcą odciąć się od dorosłych i nie podążać ich śladami – ujawniają potrzebę indywidualizmu. Na początek dorastania przypada szczytowe nasilenie zachowań antyspołecznych, bardzo intensywnego i ostentacyjnego, a nawet wulgarnego, negowania opinii dorosłych oraz problemów z kontrolowaniem emocji, co może prowadzić do zachowań agresywnych.

Typowe dla tego okresu rozwojowego będzie eksperymentowanie i pokazywanie własnej odrębności poprzez młodzieńczy bunt. Pełni on ważne funkcje: ma akcentować z jednej strony odrębność własnych postaw i poglądów, szczególnie w kontrze do idei i oczekiwań dorosłych, z drugiej budować przynależność do ważnej grupy odniesienia, jaką stają się rówieśnicy z ich własnymi idolami.

Relacja nauczyciel – uczniowie

Nauczyciel, przyzwyczajony, że dotąd uczniowie angażowali się w te obszary zainteresowań, które były wskazywane przez ważnych dorosłych, może czuć się rozczarowany, bezsilny, a czasem i osamotniony. Zarówno w szkole, jak i poza nią, dorastając, nastolatek dokonuje przewartościowania swoich dotychczasowych wyborów. Jego punktem odniesienia przestaje być dorosły (jako kompetentny wzór uczenia się i pracy) – stają się nim indywidualne potrzeby młodego człowieka. Zainteresowanie podąża w stronę budowania tożsamości, poznawania własnego ciała, seksualności, relacji intymnych z równolatkami. Dopiero po tym czasie, najczęściej po 15 roku życia, wraca zainteresowanie „sobą w świecie” i światem społecznym. Jako wyraz niezadowolenia z kontrolowania życia nastolatka przez dorosłych pojawia się negatywizm, czyli większa gotowość do ujawniania zachowań niezgodnych z oczekiwaniami otoczenia. Negatywizm u młodych ludzi przybierać może postać ostentacyjnego sprzeciwiania się wobec istniejących zasad, uczestniczenia w subkulturach i alternatywnych ruchach młodzieżowych, szczególnie tych postrzeganych krytycznie przez dorosłych. Paradoks polega na tym, że dorosły, chcąc ochronić młodzież przed szkodliwym oddziaływaniem skrajnych

grup, na przykład nacjonalistycznych, wprost zaprasza nastolatków do odszukania ich oferty, jako właśnie alternatywnej do tego, co ceni i akceptuje dorośli.

Nie oznacza to, że nauczyciel lub inny wychowawca powinien porzucić te tematy, szczególnie że nawiązuje do nich program nauczania i sam ocenia je jako ważne. Profilaktyka skrajnego negatywizmu i popadania w zachowania antyspołeczne czy wręcz ryzykowne jest na tym etapie niezwykle istotna. Nastolatek potrzebuje, choć nie zawsze zdaje sobie z tego sprawę, wskazania przez dorosłych wyraźnych granic, kryteriów oraz konsekwencji braku samoregulacji i antyspołeczności. Istotne jest także pokazanie zrozumienia dla tego, co się z nim dzieje i udzielenie pomocy w odnalezieniu się w skomplikowanym systemie wartości i idei.

Karty opisujące mechanizmy psychospołeczne a rozwój nastolatków

Tematy podsunęte w materiale [Karty do analizy wydarzeń i procesów społecznych](#) to idealne zagadnienia do zgłębiania z młodzieżą na tym etapie rozwojowym. Przechodzenie od zależności do niezależności oraz kształtowanie własnej tożsamości indywidualnej i grupowej w sprzecznie wobec dorosłych i społeczeństwa każe mierzyć się z nowymi, ukazanymi w kartach zjawiskami.

Ucniowie i uczennice na tym etapie przeżywają właśnie intensywne dzielenie na my–oni, podatni są na wpływy stereotypów i uprzedzenia. Mogą łatwo wpaść w pułapkę teorii spiskowych. Bronią się przed etnocentryzmem i dehumanizacją, pragnąc podkreślić swoją odrębność i wyjątkowość.

Jak wykorzystać etap rozwojowy w doborze metod i sposobie pracy

Należy zachęcać nastolatka na tym etapie do poszukiwaniu nowego, własnego sposobu działania i nowych celów, tak, aby w swoich oczach i w oczach otoczenia mógł być uznany za jedyne w swoim rodzaju oraz za dojrzałego. Zadania, jakie nauczyciel może postawić przed młodymi ludźmi, powinny wykorzystywać rozwojowe potrzeby młodzieży.

Po pierwsze warto wychodzić od tu i teraz oraz od problemów istotnych dla nastolatków, takich jak wzmożone zainteresowanie ciałem. Znaczące jakościowo i ilościowo zaangażowanie młodych ludzi w sporze powstałym po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie aborcji, wyraźnie silniejsze niż zainteresowanie na przykład wolnymi sądami, tylko potwierdza, że zaangażowanie łatwiej zbudować na tematach centralnych dla danego etapu rozwojowego. Rozmowa o wyglądzie w czasie godziny wychowawczej, lekcji historii czy WOS-u, może być punktem wyjścia do rozmowy o ocenianiu ludzi przez ten pryzmat – tu i teraz, ale także w przeszłości. Po omówieniu tematu w odniesieniu do współczesności i z perspektywy młodych ludzi, można odnieść się do tego, jakie znaczenie miał wygląd w dzieleniu ludzi na my i oni, przetrwaniu Żydów w czasie wojny, jak wygląd wykorzystywany był w mechanizmie kozła ofiarnego i dehumanizacji.

Potrzeba eksploracji

Dobrze jest bazować na potrzebnej na tym etapie eksploracji. Uczniowie powinni eksperymentować, sprawdzać, testować swoje możliwości i sytuacje dostępne tu i teraz. Dlatego warto wskazać im możliwość angażowania się na przykład w protesty, zbadania w doświadczeniu na czym polega manifestowanie poglądów. Wykorzystanie naturalnego zainteresowania subkulturami istotnymi dla współczesnej młodzieży może zostać skonfrontowane z odkrywaniem, jak podobne subkultury działały w przeszłości. Lekcja z przeszłości odniesiona do tu i teraz może pomóc młodemu człowiekowi w zastanowieniu się, w jakich grupach i w jakich rolach najpełniej może rozwinąć swoje możliwości w akceptowalnych społecznie ramach.

W tym wątku warto omówić sposób działania skrajnych grup dzisiaj (antyszczepionkowcy, neonaziści, niektóre odłamy feminizmu) i pokazać, jak tego typu grupy działały w przeszłości: jakie piętno odcisnęły na ludzkości, do czego doprowadziły ich postulaty, sposoby działania (w pozytywnym i negatywnym znaczeniu). Przeszłość może posłużyć do pokazania konsekwencji wcielania w życie różnych wartości, zobrazowania na czym ludzkość i jednostki traciły, a jakie służyły rozwojowi.

Swoboda wypowiedzi

Wartościowe może okazać się oddanie nastolatkom autonomii. Można proponować zadania edukacyjne polegające na samodzielnym poszukiwaniu, angażowaniu się emocjonalnym i intelektualnym w ważne dla nich aktywności. Zamiast zamkniętego, konkretnego zadania, warto pozwolić wybrać interesujący wątek w obrębie danego tematu, formę zbierania informacji, sposób przedstawienia tego innym.

Szczególnie pomocne będzie zapewnienie przestrzeni na dyskusję z dorosłymi. Pozwolenie na wyrażenie sprzeciwu, niezgody może być bardziej rozwojowe, edukacyjne i skuteczne niż próba dojścia do porozumienia i przekonywanie młodych ludzi. Lepiej dać nastolatkom możliwość wypowiedzenia się i w konsekwencji usłyszenia różnych argumentów – nawet tych odbiegających od nauczycielskiego, „słusznego społecznie” punktu widzenia. Wypowiedzenie przez młodych ludzi paru obrazoburczych, negatywnych, wątpliwych moralnie tez nie musi oznaczać, że zaznaczone werbalnie na tym etapie przekonania zostaną z nimi na zawsze. Nie trzeba bać się ostrych słów, bardziej agresywnego języka, gdyż właśnie taki jest charakterystyczny dla eksperymentowania na tym etapie rozwojowym. Wielkim powodzeniem wśród młodzieży cieszyły się lekcje polegające na omawianiu nawet bardzo agresywnych czy wulgarnych haseł z memów i transparentów z ulicznych protestów 2020 w roku. Swobodne wypowiadanie się – także krytyczne wobec autorytetów i odchodzące od norm społecznego pożycia – dzielenie się trudnościami i wątpliwościami, może budować poczucie bezpieczeństwa i prowadzić do szybszego rozpoznania własnych błędów.

Pozytywne wzorce

Jeszcze innym sposobem działania może być dostarczanie pozytywnych wzorców osobowych. Zarówno wśród dorosłych, ale szczególnie wśród rówieśników, obrazujących

własnym przykładem proces budowania tożsamości, dochodzenia i odchodzenia od różnych idei. W tym nurcie będzie mieściło się zaproszenie nastolatka, który odszedł z radykalnego ruchu czy grupy i potrafi omówić własny proces przemiany i walki o siebie. Szczególnie inspirujące może okazać się odnalezienie takiej osoby wśród idoli współczesnej młodzieży (np. youtuberów), ale też wśród postaci z przeszłości.

To etap, na którym więcej zadań może polegać na pracy indywidualnej/samodzielnej lub grupowej, pozwalającej wchodzić w różnorodne relacje z rówieśnikami i badania, budowania, weryfikowania swojej pozycji w ważnej grupie odniesienia. Nauczyciel musi umieć ograniczyć swoją rolę. Powinien towarzyszyć uczniom w ich indywidualnych lub grupowych poszukiwaniach, ale nie grać pierwszych skrzypiec.